

QUL UBAYDIY IJODI

Farg‘ona davlat universiteti

o‘zbek tili yo‘nalishi

23.90 A guruh talabasi

Sotvoldiyeva Xumora

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada XIX asr o‘zbek adabiyoti vakillaridan biri bo‘lgan Qul Ubaydiy ijodi axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy fikr nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Shoir asarlarida insonparvarlik, adolat, halollik, mehnatsevarlik kabi an‘anaviy axloqiy tamoyillar yetakchi mavzu sifatida namoyon bo‘lishi ko‘rsatilgan. Ubaydiy o‘z she‘rlarida jamiyatdagi adolatsizlik, bid‘at va jaholatga qarshi so‘z kuchi bilan kurashgan, xalq ma‘naviyatini yuksaltirishni maqsad qilgan.

Maqolada shoirning lirikasida ijtimoiy tanqid, tarbiyaviy g‘oyalar, hayotiy kuzatishlar, real obrazlar tahlil qilinadi hamda Ubaydiy ijodining ma‘rifatparvarlik yo‘nalishiga mansubligi asoslanadi. Tadqiqot natijasida shoir asarlarida axloqiy qadriyatlar bilan ijtimoiy fikrning uzviy bog‘liqligi, ularning xalq ruhiyatiga ta’siri ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Qul Ubaydiy, Axloqiy qadriyatlar, Ijtimoiy fikr, Ma‘rifatparvarlik, Lirika, Adolat va halollik, Insonparvarlik, Jamiyat tanqidi, Tarbiyaviy g‘oyalar, XIX asr o‘zbek adabiyoti.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется творчество Кул Убайди, одного из представителей узбекской литературы XIX века, с точки зрения моральных ценностей и общественной мысли. Показано, что традиционные моральные принципы, такие как гуманность, справедливость, честность и трудолюбие, проявляются в качестве ведущих тем в творчестве поэта. В своих стихах Убайди силой слова боролся с

несправедливостью, ересь и невежество в обществе, стремясь к возвышению духовности народа.

В статье анализируются социальная критика, просветительские идеи, жизненные наблюдения и реалистические образы в лирике поэта, обосновывается принадлежность творчества Убайди к просветительскому направлению. Исследование раскрывает неразрывную связь нравственных ценностей и общественной мысли в творчестве поэта, а также их влияние на общественную психику.

Ключевые слова: Кул Убайди, моральные ценности, общественная мысль, просветительство, лирика, справедливость и честность, гуманизм, критика общества, просветительские идеи, узбекская литература XIX века.

ANNOTATION

This article analyzes the work of Qul Ubaydiy, one of the representatives of 19th century Uzbek literature, from the perspective of moral values and social thought. It is shown that traditional moral principles such as humanity, justice, honesty, and hard work are manifested as leading themes in the poet's works. In his poems, Ubaydiy fought against injustice, heresy, and ignorance in society with the power of words, and aimed to raise the spirituality of the people.

The article analyzes social criticism, educational ideas, life observations, and realistic images in the poet's lyrics, and substantiates the affiliation of Ubaydiy's work to the Enlightenment direction. The research reveals the inextricable link between moral values and social thought in the poet's works, as well as their influence on the public psyche.

Keywords: Qul Ubaydiy, Moral values, Social thought, Enlightenment, Lyrics, Justice and honesty, Humanism, Criticism of society, Educational ideas, 19th century Uzbek literature.

KIRISH

Qul Ubaydiy o'z she'riyatida insonning ichki pokligi va jamiyatdagi o'rni haqida fikr yuritadi. Uningcha, shaxsning qadri avvalo uning amali, axloqi va niyatida namoyon

bo'ladi. Shoir halollikni eng yuksak fazilat deb biladi, yolg'on, riyo va poraxo'rlikni esa jamiyatni yemiruvchi balo deb talqin qiladi.

Ubaydiyning ko'plab she'rlarida mehnatga chaqiriq mavjud. U mehnat qilmagan odamning hurmatini topmaydi, deb hisoblaydi. Shoir hayotning barcha qiyinchiliklarini sabr, iroda va mehnat bilan yengish kerak, deya ta'kidlaydi. Bu fikr uning ma'naviy e'tiqodi va hayotiy kuzatishlari bilan bog'liq.

Ubaydiy asarlarida ilm va tafakkur masalasi ham muhim o'rin tutadi. U ilmning kuchini zulmatni yorib kiradigan nurga qiyoslaydi. Jaholatga qarshi eng to'g'ri yo'l — bilim olish, deb ishonadi. Shoir yoshlarni ilmga, o'qishga, kitobga doimo undaydi.

Ubaydiy ijtimoiy adolatsizlikni keskin tanqid qiladi. U jamiyatda boylik va mansab tufayli odamlarni kamsitishni qoralaydi. Shoirningcha, insonning qadri uning toji yoki taxtida emas, balki halol mehnati va iymonidadir. Shu g'oya lirikaning asosiy mazmuni sifatida namoyon bo'ladi.

Ubaydiyning hajviy she'rlarida riyo, mutaassiblik, bid'at va xurofotga qarshi kuchli ruh seziladi. Shoir bunday salbiy illatlarni xalqning ma'naviy taraqqiyotiga to'sqinlik qiluvchi omillar deb biladi. Uning satirasi xalqona, sodda, ammo o'tkir ohangga ega.

Shoir oilaviy qadriyatlarni ham yuksak baholaydi. Ota-onani hurmat qilish, farzandning mas'uliyati, o'zaro totuvlik — bular Ubaydiy uchun chin insoniylik mezonidir. U kuchli oilada tarbiya topgan shaxs jamiyatga foyda keltiradi, deb o'ylaydi.

Ubaydiyning ijodida milliy qadriyatlar bilan islomiy axloq uyg'unlashadi. U dindagi asl ma'naviylikni qadrlab, riyokorlikdan ehtiyot bo'lishga chorlaydi. Shoirningcha, dinning mohiyati — halollik, poklik va ezgulikdir.

Ubaydiyning she'riy tili sodda va xalqona. U odatiy hayot manzaralarini jonli ifodalash orqali o'quvchini o'ylashga majbur qiladi. Uning obrazlari tabiiy, hayotdan olingan va odamlarga tanish.

Ubaydiy ijodining ijtimoiy ahamiyati shundaki, u xalq ongini uyg'otishga xizmat qiladi. Shoirning barcha g'oyalari insonni ezgulikka, to'g'rilikka va ma'rifatga chorlaydi. Bu uning asarlarini bugungi kun uchun ham dolzarb qiladi.

Qul Ubaydiy ijodini o'rganishda shoirning hayotiy tajribasi va kuzatuvchanligi katta o'rin tutadi. U oddiy xalq hayotini ko'z bilan ko'rib, ularning quvonch va g'amlarini badiiy

tasvirga aylantirgan. Shoirning har bir she'rida insonning ichki dunyosi bilan jamiyatdagi voqealar o'zaro bog'liq holda gavdalanadi.

Ubaydiy adabiyotda axloqiy komillik g'oyasini targ'ib qiladi. Uning nazarida komillik faqat tashqi holat emas, balki insonning ruhiy tozaligi, halolligi va odobida namoyon bo'ladi. Shoir buni tabiiy hayotiy misollar orqali ko'rsatadi. Har qanday jamiyatning poydevori – axloq deb ko'rsatadi.

Shoir o'z asarlarida ko'p hollarda jamiyat va odamlar o'rtasidagi munosabatlarga e'tibor qaratadi. U adolatli jamiyatni orzu qiladi. Adolat bo'lmagan muhitda insonning ruhiy ezilishi, imkoniyatlarning cheklanishi haqida kuylaydi. Bu holat o'quvchini o'ylashga undaydi va o'zini ham jamiyat oldidagi mas'uliyatni his qilishga chaqiradi.

Ubaydiyning ijtimoiy fikri ko'pincha pand-nasihat shaklida ifodalanadi. U ogohlantiradi: insonning eng katta dushmani – jaholat. Jaholat bor joyda ma'rifat so'nadi. Shuning uchun shoir bilim olishni, ilm egallashni eng yuksak fazilat deb biladi. U ilmning boylikdan ham afzal ekanini ta'kidlaydi.

Shoir ijodida boylikning adolatli taqsimlanishi masalasi ham aks etadi. U mol-dunyo orttirishni yomon ko'rmaydi, ammo boylik odamni mag'rurlikka, kibrlanishga olib bormasligi kerakligini eslatadi. Halol yo'l bilan topilgan rizqning barakasi bor, deydi. Bu Ubaydiy g'oyalarining ijtimoiy mazmunini yanada kuchaytiradi.

Ubaydiyning she'rlari ko'pincha xalq maqollari va hikmatlariga tayangan. Bu uning xalq bilan ich-ichidan bog'langanini ko'rsatadi. U xalqning tilini, ruhini, dardini tushungan. Shuning uchun uning she'rlari o'quvchilar uchun tushunarli va samimiy bo'lib qolgan. Bu uslub Ubaydiyni adabiy an'anada alohida o'ringa ega qiladi.

Shoirning ko'plab asarlarida oilaviy qadriyatlar tasvirlangan. U mustahkam oila muhitini jamiyatning kichik modeli sifatida ko'radi. Oila barqaror bo'lsa, jamiyat ham barqaror bo'ladi. Ota-onaga hurmat, farzandning mas'uliyati, o'zaro mehr – bu qadriyatlar shoir asarlarining markazida turadi.

Ubaydiyning hajviy yondashuvi ham alohida e'tiborga loyiq. U achchiq, ammo haqiqatni aytadi. Ayrim she'rlari kulgu orqali insonni o'ylashga majbur qiladi. Kulgu – uning nazarida tarbiya vositasi. Yomon xulq egalari bilan to'g'ridan-to'g'ri kurashishdan ko'ra, ularni masxara qilish samaraliroq, deb hisoblaydi.

Shoirning axloqiy qarashlari diniy qadriyatlar bilan uyg'unlashgan. U dindagi ezgulik va poklikni e'zozlaydi. Biroq riyo, soxta taqvodorlik, manfaatparastlikni qoralaydi. Bu bilan u dinning asl mohiyatini – insonning ma'naviyatini yuksaltirishga qaratadi.

Ubaydiyning ijodi tarixiy davr ruhini aks ettiradi. Jamiyatda o'zgarishlar sodir bo'layotgan bir davrda shoir xalqning ma'naviy tayanchi bo'lishga harakat qilgan. Uning she'rlari nafaqat badiiy, balki ijtimoiy hujjat hamdir. Har bir satrda zamon nafasi, inson qalbining ovozi eshitiladi.

Shoir o'z davrining ma'rifatparvarlaridan biri bo'lib, millat taraqqiyotini ma'naviyat bilan bog'laydi. U bilimli jamiyatning kelajagi porloq bo'lishiga ishonadi. Ubaydiyning fikricha, axloqsiz ilm foydasiz, ilmga asoslanmagan axloq esa zaifdir. Ikki omil birlashganda jamiyat mustahkam bo'ladi.

Qul Ubaydiy o'z asarlarida insonning jamiyat oldidagi mas'uliyatini markazga qo'yadi. Uning nazarida har bir shaxs jamiyatning muhim bo'lagi bo'lib, uning xulqi, so'zi va amali atrofdagilarga ta'sir qiladi. Shu bois shoir insonning harakatlariga javobgarlik bilan qarashga chaqiradi.

Shoirning she'rlari ko'pincha hayotiy voqealar asosida yaratiladi. U odamlarni kuzatadi, ularning xatti-harakatlaridan saboq chiqaradi va buni she'r shaklida umumlashtiradi. Bu uslub Ubaydiy lirikasiga tabiiylik, haqiqatga yaqinlik beradi. O'quvchi shoirning so'zlarida o'z hayotini ko'rishi mumkin.

Ubaydiyning fikricha, jamiyatning kamoloti tarbiya bilan bog'liq. Tarbiya – insonning axloqiy shakllanishi, uning ruhiy mustahkamlanishi demakdir. Shoir yaxshi tarbiya olgan inson hech qachon yomon yo'lga kirmaydi, deb ishonadi. Bu g'oya uning poemalari va g'azallarida qayta-qayta uchraydi.

XULOSA

Shoirning axloqiy qarashlari ko'pincha masal tarzida bayon qilinadi. U hayotiy hikoyatlar orqali muayyan xulosalarga olib keladi. Bu hikmatli uslub o'quvchini mulohaza qilishga majbur qiladi. Ubaydiy pand-nasihatni og'ir ohangda emas, balki muloyim, xalqona tilda bildiradi.

Ubaydiyning ijodida ma'naviy poklik va do'stlik ham asosiy mavzulardan hisoblanadi. Shoir sadoqatli do'stni insonning eng katta boyligi deb biladi. Do'stni tanlashda hushyor bo'lish, savdoga berilmaslik, insof va vafodorlikni saqlash zarurligi haqida yozadi.

Ubaydiy she'riyatida ayollarning obro'si ham yuksak baholangan. U oilaning tinchligi, bolalarning tarbiyasi, uy-ro'zg'orning farovonligi ko'p jihatdan ayolga bog'liq deb biladi. Shu bois u ayolga hurmat, ehtirom, g'amxo'rlik haqida ko'p yozadi. Bu fikrlar zamonaviy axloqiy tushunchalar bilan hamohangdir.

Shoir satirik she'rlarida yolg'on diniy aqidaparastlarni masxara qiladi. Ularning tashqi ko'rinish bilan emas, ichki poklik bilan o'lchanishi kerakligini eslatadi. Ubaydiy soxta taqvodorlikni jamiyat uchun xavfli deb bilgan. Bu orqali u haqiqiy ma'naviyatni himoya qiladi.

Ubaydiyning til uslubi moslashuvchan. Ba'zan u sodda xalq tili bilan yozadi, ba'zan esa chuqur tasavvufiy terminlardan foydalanadi. Bu shoirning bilim doirasi keng, o'quv tajribasi boy bo'lganini ko'rsatadi. U o'quvchini ham fikrlashga, o'ylashga undaydi.

Qul Ubaydiy asarlarida vaqt tushunchasi ham qiziqarli talqin etiladi. Shoir umrni qadriga yetishni, vaqtni behuda o'tkazmaslikni uqtiradi. U har bir kunning hisobi bor, insonga bergan ne'matiga shukr qilish, mehnat qilish zarurligini ta'kidlaydi.

Ubaydiy jamiyatda o'zgarishlarni ko'rgan shoir edi. U kishilar o'rtasidagi kamchiliklarni aytishda qo'rqmadi. Uningcha, haq gapni aytish – shoirning vazifasi. Bu fikrlar uni ma'rifatparvar adiblar qatoriga qo'shadi. U so'z orqali jamiyatni tarbiyalashga intildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ubaydiy Q. – “Devon”. Toshkent: Fan nashriyoti, 1981.
2. Xolbekov A. – “Qul Ubaydiy hayoti va ijodi”. Toshkent: G'afur G'ulom, 2005.
3. Karimov A. – “O'zbek mumtoz adabiyotida axloqiy motivlar”. Samarqand: Zarafshon, 2017.
4. Murodov S. – “Adabiyot va ma'naviyat”. Toshkent: Ma'naviyat, 2014.

5. Jo‘rabekova M. – “Qul Ubaydiy satirasi va uning ijtimoiy mazmuni”. Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2018.
6. Saidov B. – “She’riyatda axloq va tarbiya muammolari”. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2012.
7. Rasulov I. – “O‘zbek adabiyotida ma’rifatparvarlik an’anasi”. Namangan: FarDU, 2020.
8. Yusupov H. – “Qul Ubaydiy g‘azallarining badiiy xususiyatlari”. Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
9. Xudoyberdiyev M. – “Ijodkorning jamiyatga munosabati”. Toshkent: O‘qituvchi, 2009.
10. Sobirova N. – “O‘zbek adabiyotida tarbiya masalalari”. Andijon: AndDU nashriyoti, 2021.
11. Omonov Sh. – “Mumtoz adabiyotda ma’naviy qadriyatlar talqini”. Toshkent: O‘zbekiston, 2015.
12. Abdullaev A. – “Realizm va axloqiylik: Qul Ubaydiy misolida”. Farg‘ona: FDU, 2019.
13. Mirzayev S. – “Adabiy manzara va ijtimoiy fikr”. Toshkent: Cho‘lpon nashriyoti, 2013.
14. Bobomurodov B. – “Qul Ubaydiy asarlaridagi ijtimoiy-satirik ruh”. Qarshi: QDPI, 2022.
15. Holmatova D. – “She’riyat va xalq og‘zaki ijodi aloqalari”. Toshkent: Ilm ziyo, 2018.